

ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלקים

לנו (מב, כח)

בגמרא תענית (ט, ה) אשכחיה ר' יוחנן לינוקא דריש לקיש דיתיב ואמר, אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו (משלי יט), יתיב ר' יוחנן וקא מתמה, אמר מי איכא מידי דכתיבי בכתובים דלא רמיזי באורייתא, א"ל אמו הא מי לא רמיזא, והא כתיב ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלקים לנו.

שיביאו גם את בנימין אחיו כדי שיקויים החלום שכל אחיו משתחווים לו, (וכמוש"כ הרמב"ן נפסוק ט', או טעמים אחרים שכ' המפרשים, ועי' מש"כ להגן פ' ויגש עה"פ ולא יכול יוסף להמלאפק), ולכן הביא עליהם כל זאת, ולולי המכירה לא היה בא עליהם שום צרה ופחד מזה הענין, והם כשראו שהוחזר כספם כדי להעליל עליהם שהם גנבוהו, נוסף על החשד של מרגלים, שלזה היה קצת סמך על שנכנסו כ"א בשער אחר, ומצאו אותם בשוק של זונות, והיה מקום לחשדם על זה, אבל בזה שהוחזר כספם ראו בעיניהם שבכונה תחלה נותנים לפניהם מכשול אך ורק כדי להעליל עליהם, ע"ז ראו ותמהו מה זאת עשה אלקים לנו, אבל באמת הרי הם בעצמם הביאו עליהם את כל אלה ע"י שגיתתם במכירת יוסף, וזוהי הכונה מה שאמרו בגמ' על ענין זה, שהוא אולת אדם תסלף דרכו, היינו האולת של המכירה בעצמה רק היא סלפה את דרכם בסלופים ומכשולים שונים, ועל ה' יזעף לבם, היינו שהיו תמהים ומתפלאים מה זאת עשה "אלקים" לנו, ולא ידעו שזה מעשה ידיהם בעצמם *).

א נראה שהכונה בזה, שבמה שהאדם נוטה מדרך הנכונה וחוטא בדבר שראוי להגיע לו עונש על זה, אז מלבד מה שהקב"ה מענישו מדה כנגד מדה, אלא שגם עצם החטא מתגלגל ומסבב להביא עליו את העונש הראוי לו, והאולת בעצמה היא לו בעוכריו, וכמו שנאמר (מסליס ט) בפועל כפיו נוקש רשע, וכן תיסרך רעתך וגו' (ימיה ז), והיינו שהחטא בעצמו הוא העונש, (עי' צה נפש המייס ענין א' פי"ג), וכשהקב"ה מענישו לאדם על חטאיו והעונש בא לו ע"י שליח המסבב לו את גמולו, אם היה הקב"ה מפקח את עיני האדם לראות את השתלשלות הסבות אחת לאחת, היה רואה בעליל איך שהוא בעצמו הביא עליו כל זאת כמו ידיו; וכן היה הענין כאן אצל אחי יוסף, כי אם לא היו הם עצמם מוכרים את יוסף במצרים, והמושל היה איש נכרי, ודאי שלא היו נחשדים למרגלים, ולא היה מטיל עליהם להביא את אחיהם הקטן, וכן עלילת הגביע, ושימת כספם באמתחותיהם, כל אלו הצרות באו עליהם ע"י שהם בעצמם בידיהם מכרו את יוסף במצרים ונתמנה שם למושל, ורצה

(* ובחידושי אגדות מהרש"א שם תמה בזה, מה שאמרו בגמ' אולת אדם תסלף דרכו וכו', על אומרם מה זאת עשה אלקים לנו, שהרי התוודו על עונם ואמרו אבל אשמים אנחנו וגו', הרי שתלו האשמה בהם, וכן אמרו ליוסף האלקים מצא את עון עבדיך, וכאן נראה כאילו התרעמו ח"ו על מדותיו, ויעו"ש מה שתירץ בזה. אולם למה שנתבאר אפשר לבאר הדברים, שבדאי תלו הדבר בעונש עבור חטא המכירה וכמשמעות הכתובים, [וכמו שביאר מהרש"א שם שראו בזה שנפרעו מדה במדה], ומה שאמרו מה זאת עשה אלקים לנו, היינו שלא ראו בענין זה של חזרת הכסף, במה היה כאן מדה במדה כלפיהם, אלא שכוונת חז"ל בכאן מה שאמרו ע"ז

אז נתברר לו שלא האתון, כי אם הוא בעצמו אשם בדבר זה שהמלאך עמד לשטן על דרכו, ולכך היתה האתון מוכרחת לנטות ולרבוץ באין לה דרך לפנות ימין ושמאל, ואז השכיל להבין שרק הוא הגורם והאשם בזה, וכן יוכיח הקב"ה לכל או"א ליום הדין, כי העונש הוא מפועל ידיו ממש.

וזהו הכונה בכפל הלשון אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה, משום שאינו דומה כשבא על האדם איזה צער ומצוקה והוא אינו אשם בזה, ולא גרם לו כל זאת בידיו, למי שיודע בעצמו שהוא בשגיאתו וסכלותו הביא עליו את הצרה בידים ובפועל ממש, שאז מלבד מה שהוא סובל מעצם האסון, עוד תגדל צערו ונפשו עליו תעגם, על מה שהוא הביא עליו את אסונו בידים, וזה מגדיל את הכאב כפלים, וזה שאמר אוי לנו מיום הדין - היינו הגמול והעונש הרע והמר, גם אוי לנו מיום התוכחה - היינו מה שמסיק כשיבוא הקב"ה ויוכיח לכל אחד ואחד לפי מה שהוא, היינו שהדין שהוא מקבל, הביא עליו הוא עצמו בידיו, והיינו אוכיחך ואערכה לעיניך, שיעריך לעיניו את כל פרשת מעשיו ומפעליו איך שרק המה היו בצריו ובעוכריו, וזה דאבון לב כפול, מעצם הדין, ומהתוכחה; ומזה ילמוד האדם דעת לדקדק במעשיו, ליישר דרכיו, ולקבל את הטוב.

ב) ובמדרש רבה (ויגש פ' ז"ג), ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, אבא כהן ברדלא אמר, אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, בלעם חכם של הגויים לא יכול לעמוד מתוכחתה של אתונו, הה"ד (נמדנר כ) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא, יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר (מפליס ט) אוכיחך ואערכה לעיניך, על אחת כמה וכמה; וכבר דקדקו בזה המפרשים, מה הכוונה ויוכיח כאו"א "לפי מה שהוא".

ולפי האמור יש לבאר שהכוונה היא כנ"ל, שליום הדין יוכיח הקב"ה לכל אחד ואחד, שכל המאורעות שאירעו לו, הן גמולו שסבל בעוה"ז והן העונש בעוה"ב, הכל בא עליו ע"י מעשיו ופועל ידיו ממש, ושהוא בעצמו סבב והביא עליו כל רעתו, והחטא בעצמו מענישו, שכמו כשנתוודע יוסף אל אחיו אז נוכחו וראו בעיניהם שכל מה שסבלו והצטערו עד עכשיו, הכל היה בסבת המכירה שהביאו עליהם הם עצמם בידיהם, כך לעתיד לבוא יתברר לכל או"א שרק מעשיו ורוע מפעליו עמדו לו לצר ולמכשול; וכעין זה היה אצל בלעם, שהוא הכה את אתונו בחשכו שהיא מתעללת בו לנטות מן הדרך ולרבוץ תחתיו, אולם כשנפקחו עיניו וראה את המלאך עומד כנגדו וחרבו שלופה בידו,

אולת אדם וכו', הוא רק לענין זה שהם לא ידעו שכל זה הגיעתם ע"י מעשיהם שהביאו עליהם הם עצמם בידיהם, וזהו אולת אדם תסלף דרכו, שהרי היה כל זה פועל ידי עצמם, ועל ה' יזעף לבו, כלפי שאמרו מה זאת עשה "אלקים" לנו, וכתבאר. [בנהמ"ח]